

TURKISTON QO‘RBOSHI MADAMINBEK

Panayeva Sanobar Nurullayevna

Xorazm viloyati Xonqa tumani 14-son umumiy

o‘rta ta’lim maktabi tarix fani o‘qituvchisi

panayevasanobar@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur qo‘rboshi Madaminbekning istiqlolchilik harakatini Turkiston misolida nazariy va amaliy jihatdan umumlashtirishda katta ahamiyatga ega. O‘zbekiston tarixi fanida istiqlolchilik harakatlariga bo‘lgan innovatsion talablarni o‘rganishga integratsion yondashish kabi masalalar alohida o‘rin egallagan.

Kalit so‘zlar:

Istiqlolchilik harakati, Qo‘rboshi, Bosmachilik, N.A.Veryovkin-Roxalskiy bitimi, Munavvar Qori Abdurashidxonov, Farg‘ona vodiysi, Qirg‘iziston Respublikasi

Turkiston istiqloli uchun fidoyi kurashchi Madaminbekning ulug‘ nomini xalqimiz doimo mehr-muhabbat bilan tilga olib kelmoqda, uning xotirasini qalbining to‘rida saqlamoqda. Madaminbekning asl ismi Muhammad Aminbek Ahmadbek o‘g‘li bo‘lib, u 1892 yili Marg‘ilon atrofida – hozirgi Toshloq tumanining Sadda qishloq fuqarolar yig‘ini hududidagi So‘kchilik qishlog‘ida o‘rtahol oilada tug‘ildi. Madaminbekning otasi Ahmadbek o‘rta bo‘yli, to‘ladan kelgan chiroyli odam bo‘lgan. Ahmadbekning besh farzandi bo‘lib, Madaminbek ularning eng kenjasi edi. Madaminbekning Maqsudali va Mamadali ismli ikki akasi, Mehriniso va Mayramniso ismli ikki opasi bo‘lgan. Ota-onasi o‘z davrining savodli va bilimdon kishilari, mahalla-ko‘y, qarindosh-urug‘lar davrasida boobro‘ odamlar bo‘lishgan. Ana shunday ma‘rifatli oilada voyaga yetgan Madaminbek to‘g‘ri so‘zli, do‘stlariga sadoqatli, mulohazali va diyonatli yigit bo‘lib o‘sdi.

Madaminbek Birinchi jahon urushi arafasida chor Rossiyasi hukmronligiga qarshi bosh ko‘taradi. 1914 yili qamoqqa olinadi. Sud Madaminbekning o‘zi tan olmagan ayblar – qotillik va o‘g‘rilikni ham unga to‘nkab, 14 yilga Sibirdagi Nerchinsk degan joyga katorgaga hukm qiladi. 1917 yil Fevral inqilobidan keyin siyosiy mahbus sifatida Madaminbek ozodlikka chiqadi va Marg‘ilonga qaytib keladi. «Sho‘roi ulamo» jamiyatining rahbarlari Madaminbekni shahar mirshablari boshlig‘i – qo‘rboshisi lavozimiga tavsiya etiladi.¹ Agar u qotil va o‘g‘ri bo‘lganida nufuzli ulamolar va ziyolilar unga bu lavozimni taklif qilishmagan bo‘lar edi. Sovet rejimi yillarida Madaminbek va boshqa qo‘rboshilarga “o‘g‘ri”, “bosqinchi”, “bandit” degan sun‘iy yorliqlarni yopishtirish odat tusiga kirgan edi. Turkistonda bolsheviklar hokimiyatni

¹ Qahramon Rajabov, “O‘zbekiston adabiyoti va san‘ati” gazetasi 2002 yil 21 soni

zo‘ravonlik bilan egallagach, Farg‘ona viloyati harbiy komissari K.Osipov Madaminbekni Marg‘ilon militsiyasi boshlig‘i etib tayinlash haqidagi buyruqqa qo‘l qo‘yadi va uni qurol-yarog‘ bilan ta‘minlagan. 1918 yil yanvar oyining oxirigacha Madaminbek shu lavozimda xizmat qiladi. Biroq sovet rejimining xalqqa qarshi siyosati Madaminbekni ozodlik uchun kurashga undadi. 1918 yil mart oyining boshlarida Madaminbek o‘z militsionerlari bilan istiqloqlolchilar safiga o‘tdi. Madaminbek ayrim siyosatdonlar va tarixchilar hozir ham da‘vo qilayotganlaridek, Qo‘qon xoni bo‘lish uchun emas, balki yurtida tinchlik o‘rnatish va bosqinchilarga qarshi kurashish uchun qo‘liga qurol tutdi. Madaminbek atrofida Marg‘ilon va Toshloqdagi jasur chapani yigitlar to‘plandilar. 1918 yilgi rasmiy hujjatlarning birida “Yakkatut bo‘lisi Garbuva (Garbobo) qishlog‘idagi Madaminbek guruhining qarorgohiga ommaviy ravishda mahalliy yoshlar kelib qo‘shilardi”, – deb yozilgan. 1918 yil bahorida Madaminbek qo‘l ostida dastavval 1000-1500 yigit to‘plandi. Milliy-ozodlik harakati safiga Madaminbek singari salohiyatli sarkardaning qo‘shilishi juda katta ahamiyatga ega edi. Mazkur davrga oid rasmiy hujjatlarning yana birida “O‘z oldiga sovet hokimiyatini ag‘darish va Farg‘ona Muxtoriyatini tiklash vazifalarini qo‘ygan Madaminbek tadbirkor siyosatchi va uddaburon tashkilotchi fazilatlariga ega edi”, – deb tan olinadi.

Madaminbek siyomosida sarkardalik, davlat va siyosat arbobiga xos sifatlar o‘zaro mujassam bo‘lgan. U Farg‘ona vodiysidagi istiqloqlolchilarning tan olingan yo‘lboshchisi edi. Madaminbek vodiydagi sovet hokimiyati organlariga muqobil ravishda o‘z siyosiy boshqaruv usulini o‘rnatgan. 1918 yil noyabr oyining boshida Andijon uezdida Oyimqishloqda (hozirgi Andijon viloyati Jalolquduq tumani) bo‘lgan Farg‘ona vodiysi qo‘rboshilarining qurultoyida Katta Ergash qo‘rboshi o‘rniga istiqloqlolchilarning Oliy bosh qo‘mondoni qilib Madaminbek saylandi. Uning o‘rinbosarlari qilib Katta Ergash (taxminan 1882 – 1921) va Shermuhammadbek (1893 – 1970) tayinlandi. Madaminbek 1918 yilning oxiridayoq mustaqillikka urinayotgan yirik qo‘rboshilarning faoliyatini boshqarishga muvaffaq bo‘ldi. O‘z qishlog‘i va tumanida “o‘zi bek” bo‘lgan bu qo‘rboshilarning qarshiligi va o‘zboshimchaligini Madaminbek sindirishga erishdi. Madaminbek qo‘shini safida xalqning barcha tabaqalariga mansub kishilar bor edi. 1918 yil oktyabrda Marg‘ilon shahrining favqulodda komissari Sugrubov “Madaminbek boylar va mahalliy aholi tomonidan to‘la ravishda qo‘llab-quvvatlanmoqda”, – deb aytgan edi. Madaminbek qisqa muddat ichida o‘z atrofiga aqlli maslahatchilarni to‘pladi va ular ko‘magida yaxshi tayyorlangan xodimlarni Farg‘ona vodiysining hamma joylariga o‘z vakillari sifatida yubordi. Madaminbek yuborgan bunday vakillar vodiyning barcha shaharlari, katta qishloqlarida bo‘lib tub xalqlarni mustabid sovet rejimi va bosqinchi qizil armiyaga qarshi kurashga oyoqlantirdilar. Uning g‘oyaviy muxoliflaridan biri sovet harbiy tarixchisi V.Kuvshinov “Madaminbek turli siyosiy oqimdagi kishilarni birlashtira oldi. Hech qaysi qo‘rboshi uningchalik kuch-qudratga ega bo‘lmagan edi», – deb o‘sha paytdayoq yozgan edi. Farg‘ona viloyati soveti nomiga 1919 yil 27 yanvarda yo‘llangan o‘ta shoshilinch ma‘lumotnomada “1919 yil yanvarida Madaminbek qo‘l ostida

16000 kishidan iborat armiya bo‘lgan”, – deb ta’kidlanadi. O‘sha yil o‘rtalariga kelib esa Madaminbek qo‘l ostida 25.000 yigit sovet rejimi va qizil armiyaga qarshi istiqloq janglarini olib borgan. Bu paytda Shermuhammadbekda 20000 yigit, Katta Ergash qo‘rboshida bo‘lsa 16000 yigit bo‘lgan. O‘zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti Islom Karimov 1998 yil avgust oyida Farg‘ona shahrida bo‘lgan mitingda Madaminbek shaxsiga, uning suronli hayotiga, bu millatparvar, isyonkor, oqil insonning taqdiriga munosib baho berib sovet tuzumi davrida adolat va haqiqat uchun tinmay kurash olib borgan yurtparvarning suronli hayotiga quyidagi tarzda munosabat bildirgan: - “Madaminbek muttaham, o‘g‘ri bo‘lmagan. Ozodlik, adolat uchun kurashgan”.²

Yosh Madaminbek tadbirkor lashkarboshi bo‘lish bilan birga, usta siyosatchi, mohir diplomat ham edi. U Farg‘ona vodiysidagi qo‘rboshilarni yagona qo‘mondonlik ostiga birlashtirdi, Buxoro amiri Said Olimxon (1881 – 1944) va Xiva xonligining amaldagi hukmdori Junaidxon (1857 – 1938) bilan qizil armiyaga qarshi birgalikda kurashish uchun muzokaralar olib bordi. Samarqand viloyati istiqloqlolchilarning rahbarlari Bahrombek (? – 1922) va Ochilbek (taxminan 1883 – 1923) huzuriga o‘z vakillarini jo‘natdi. Afg‘oniston va Turkiyaga ham ishonchli kishilar yuborildi. Madaminbek Rossiyaning Koshg‘ardagi sobiq konsuli Uspenskiy va Buyuk Britaniyaning bosh konsuli P.Eserton orqali jahon sahnasiga chiqishga, Yevropa davlatlari hamda AQShdan bolsheviklarga qarshi kurash olib borish uchun iqtisodiy va harbiy yordam olishga intildi. Madaminbek tomonidan mohirona diplomatik siyosat yuritilganligi natijasida 1919 yil 22 oktyabrda uning boshchiligida Farg‘ona Muvaqqat muxtoriyat hukumati tuzilgani vodiydagi vaziyatni istiqloqlolchilar foydasiga o‘zgartirib yubordi. 1919 yilning kech kuziga kelib Madaminbek qo‘l ostida salkam 30000 yigit qizil armiyaga qarshi istiqloq janglarini olib borgan. 1920 yil yanvar oyining o‘rtalariga kelib, jangovar tashabbus qizil armiya qo‘liga o‘tdi. Harbiy tashabbus qo‘ldan ketganligini, har qadamda xiyonat ta‘qib qilayotganini ko‘rgan Madaminbek o‘z yigitlari hayotini saqlab qolish maqsadida Farg‘onadagi sovet qo‘shinlari qo‘mondonligiga yarash muzokaralari boshlashni taklif etdi. Istiqloqlolchilar qo‘shinining Bosh qo‘mondoni Madaminbek bilan 2-Turkiston o‘qchi diviziyasining boshlig‘i N.A.Veryovkin-Roxalskiy o‘rtasida 1920 yil 6 martda Skobelev (hozirgi Farg‘ona) shahrida yarash bitimi imzolandi. Madaminbek bilan birga sovet hokimiyati tomoniga uning o‘nlab qo‘rboshilari va 3500 yigiti ham o‘tgan edi. Lekin Madaminbekning diplomatik tadbirlari bu gal samarasiz tugadi. Sovet qo‘mondonligi tomonidan muzokaralar o‘tkazish uchun qo‘rboshilar orasiga yuborilgan Madaminbek Shermuhammadbekning roziligi bilan Xolxo‘ja Eshon tomonidan 1920 yil 14 mayda qirg‘izlarning Qorovul qishlog‘i atrofida xiyonatkorona o‘ldirildi. Madaminbek bilimdonligi va tashabbuskorligi, o‘zining demokratik qarashlari va harbiy salohiyati bilan boshqa qo‘rboshilardan ancha ustun turgan. U xalq orasida kuchli mehr-muhabbat va katta obro‘ga sazovor bo‘lgan. Tabiiyki, millat mustaqilligi uchun kurashgan

² Xalq so‘zi», 1998 yil, 11 avgust

Madaminbek singari yurtparvarlar sovet rejimi uchun juda xavfli edi. Shu sababli ham Madaminbekning halok bo'lishidan birinchi navbatda sho'rolar manfaatdor bo'lgan. Madaminbek fojiali ravishda halok bo'lgan bo'lsa ham, uning porloq nomi Turkiston istiqloлчаilari o'rtasida tillarda doston bo'ldi. Madaminbek haqida turli qo'shiqlar to'qilib, istiqloлчаilar tomonidan kuylandi. Maxfiy arxiv hujjatlarining guvohlik berishicha, ana shunday qo'shiq matnlarining biriga Munavvar Qori ancha sayqal bergach, bu qo'shiq yana ham mashhur bo'lib ketgan. Madaminbekning qabri hozirgi Qirg'iziston Respublikasi hududida, Oloy vohasidagi Shig'ay qishlog'idadir. Bu manzil XX asrning 20-yillaridan boshlab o'zbek, qirg'iz va boshqa turkiy xalqlarning ziyoratgoh maskaniga aylangan. Qabr ustiga o'rnatilgan marmartoshda "Turing begim, gunohlarni yuvaylik, bosqinchini Ona yurtdan quvaylik!" degan she'riy bitik lotin imlosida o'zbek tilida o'yib yozilgan. She'riy matn ostida qilichning rasmi aks ettirilgan. Madaminbek yurt ozodligi va istiqlochi uchun kurashda qurbon bo'ldi. U o'z o'limi bilan bugungi Mustaqilligimizga poydevor qo'ydi, hozirgi istiqlochi kunlarimizni yaqinlashtirdi. Madaminbekning serqirra faoliyati haqida Italiya, Germaniya, Turkiya, Saudiya Arabistoni va boshqa mamlakatlarda ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda.

Foydalangan adabiyotlar

1. Ibodinov M., Qo'rboshi Madaminbek, T., 1993
2. O'zbekistonning yangi tarixi. 2-kitob "O'zbekiston sovet mustamlakachiligi davrida", T., 2000
3. Туркестан в начале XX века: к истории истоков национальной независимости, T., 2000.
4. Karimov I., Madaminbek, T., 2002
5. Rajabov Q. Xaydarov M, Turkiston tarixi (1917—1924), T., 2002
6. "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" M harfi, Davlat ilmiy nashriyoti Toshkent
7. Ibrohim Karimov. ARMONDA QOLGAN MADAMINBEK. "Sharq yulduzi" jurnali, 1992 yil, 7-son